

ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧІ СТУДІЇ

УДК 811.111'255.4(045)

DOI: 10.32342/2523-4463-2022-2-24-21

Я.В. БОЙКО

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри перекладу*

Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»

КОНСТРУЮВАННЯ КОГНІТИВНО-ДИСКУРСИВНОЇ МОДЕЛІ ДІАХРОННОЇ МНОЖИННОСТІ ПЕРЕКЛАДІВ ЯК ІНТЕРПРЕТАЦІЙНО-ЕВРИСТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

У статті обґрунтовується комплексна методика поетапного конструювання когнітивно-дискурсивної моделі діахронної множинності перекладів часово віддаленого першотвору як інтерпретаційно-евристичної діяльності. Матеріалом дослідження слугували конотативно забарвлені одиниці оригіналу, виокремлені із тексту оригіналу – трагедії В. Шекспіра “Othello” (1604), та її відповідники – одиниці перекладу із текстів українських ретрансляцій XIX–XXI ст. – П. Куліша (1819–1897 рр.), І. Стешенко (1898–1987 рр.), О. Грязнова (1940–2021 рр.). Як інтерпретаційно-евристична діяльність, алгоритм конструювання когнітивно-дискурсивної моделі передбачає три етапи: побудова дискурсивного модулю когнітивно-дискурсивної моделі діахронної множинності перекладів часово віддаленого першотвору шляхом застосування *методології дискурс-аналізу*, що передбачає сегментацію дискурсивного модулю у три складники: екстралінгвальний, **текстовий**, лінгвальний; побудова когнітивного модулю шляхом використання методології когнітивної лінгвістики, зокрема методу фреймового моделювання, а також застосування когнітивного аналізу, зіставного аналізу, концептуального аналізу і фреймового моделювання; побудова ретрансляційного модулю шляхом застосування методології перекладознавства, зокрема контрастивно-перекладацького та трансформаційного аналізу. Побудова когнітивно-дискурсивної моделі діахронної множинності перекладів часово віддаленого першотвору уможливорює комплексне вивчення низки проблем, а саме: вироблення критеріїв адекватності перекладу, розкриття причин перешкод на шляху досягнення адекватного перекладу та визначення шляхів їх максимального зменшення та / або усунення в процесі перекладу.

Ключові слова: діахронна множинність перекладів, часово віддалений першотвір, когнітивно-дискурсивна модель, дискурсивний модуль, когнітивний модуль, ретрансляційний модуль.

Для цитування: Бойко, Я.В. (2022). Конструювання когнітивно-дискурсивної моделі діахронної множинності перекладів як інтерпретаційно-евристична діяльність. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Філологічні науки / Visnyk Universitetu imeni Alfreda Nobelya. Seriya: Filologicni Nauki*, vol. 2, issue 24, pp. 249-257, DOI: 10.32342/2523-4463-2022-2-24-21

For citation: Boiko, Ya.V. (2022). Construction of cognitive-discursive model of diachronic plurality in translation as interpretative-heuristic activity. *Alfred Nobel University Journal of Philology / Visnyk Universitetu imeni Alfreda Nobelya. Seriya: Filologicni Nauki*, vol. 2, issue 24, pp. 249-257, DOI: 10.32342/2523-4463-2022-2-24-21

Моделювання різних фізичних об'єктів, процесів і явищ, тобто їх вивчення шляхом створення їх копій (моделей), які за своїми властивостями відтворюють властивості об'єктів, процесів і явищ, що розглядаються, є потужним інструментом в арсеналі дослідників систем різної природи. Побудова моделей є при-

родною потребою людини, оскільки вона постійно послуговується ними у повсякденному житті для розв'язання різних завдань. Здатність до моделювання предметної області людини використовує для прогнозування різних подій, процесів і явищ.

У широкий лінгвістичний ужиток терміни «модель» і «моделювання» увійшли в 1950–1960-і рр. у зв'язку з виникненням математичної лінгвістики, і згодом моделювання як метод наукового пізнання зумовив появу значної кількості різних типів моделей, що розробляють науковці у різних галузях наукового знання, зокрема у перекладознавстві. Зростання інтересу до когнітивного моделювання у перекладознавстві починаючи з 1960-х рр., незабаром після формування когнітивної лінгвістики, сприяло розробці *когнітивних моделей процесу перекладу*, спрямованих на вивчення когнітивних процесів, які відбуваються у свідомості перекладачів під час перекладу [Xiao, Muñoz Martín, 2020].

Розвиток когнітивно-дискурсивної парадигми надав поштовх тим студіям художньої семантики, які мають на меті моделювання семантики художнього тексту. У руслі сучасного когнітивно-дискурсивного підходу розробляється низка *когнітивно-дискурсивних моделей перекладу*, які обґрунтовують стратегії художнього перекладу, що застосовуються в єдиному когнітивному інформаційному полі, зовнішні межі якого визначаються контекстом ситуації, а конкретні перекладацькі рішення залежать від уміння перекладача використовувати перекладацький потенціал певного поля (аналіз когнітивно-дискурсивних моделей перекладу). Так, *лінгвохудожня модель* О.В. Ребрія заснована на засадах текстоцентричності та цілісності, в якій першим етапом перекладознавчого аналізу тексту є доперекладне опрацювання першотвору для знаходження домінанти та вибору стратегії перекладу. У *когнітивно-дискурсивній моделі перекладу* Л. Гопо текст відіграє менш значну роль у порівнянні з психічними та психологічними факторами, що становлять пізнавальний аспект комунікації посередника при перекладі. *Когнітивно-дискурсивна модель* Г.В. Тащенко ґрунтується на аналізі авторської інтерпретації об'єктивної реальності й особливостей відтворення авторських концептів у мовних знаках із метою реконструювання когнітивного й експресивно-емотивного потенціалу першотвору у перекладі. У *когнітивно-дискурсивній моделі* Т.П. Андрієнко, з огляду на важливість когнітивного аспекту перекладацького дискурсу та взаємодію в ньому когнітивних структур вихідної і цільової мовних картин світу, дискурс розуміється як процес, організований на когнітивному рівні [Бойко, 2021, с. 136–146].

Цей новий, досі не розроблений підхід у перекладознавстві є доречним у вивченні явищ, пов'язаних із проблемами розуміння повідомленості перекладу новим і продуктивним інтерпретації. Для визначення критеріїв адекватності перекладу новим і продуктивним є розвиток теорії множинності перекладу як ідеї про те, що «існування або можливість виникнення кількох перекладів вихідного тексту мовою перекладу є свідченням того факту, що переклад за своєю природою має, серед іншого, якість бути індетерміністським, принаймні, у певних аспектах» [Farahzad, 2022]. Проблема множинності перекладів постає з початку ХХ ст. ([Kaiser, 2002; Koskinen, Paloposki, 2003; Ortega y Gasset, 2004; Gürçağlar, 2008] та ін.). Діахронна множинність перекладів, своєю чергою, розглядається як повторювані переклади часово віддаленого першотвору, що виникають протягом певного історичного періоду або кількох періодів. Такі переклади надають змогу простежити вплив різних епох на світогляд перекладача, а отже, і на перекладний твір.

Оскільки часово віддалені переклади оригінального тексту можуть суттєво відрізнятися, сучасна теорія перекладу потребує інструменту для визначення природи цих відмінностей, у тому числі факторів, які зумовлюють їх появу, і дослідження художнього тексту передбачає звернення до всього досвіду людського існування, який відбито в певному творі літератури [Voiko, Nikopova, 2021, р. 1034]. У цьому контексті когнітивно-дискурсивне моделювання постає ефективним інструментом дослідження, оскільки сам переклад є процесом, у якому перекладач використовує засоби мови перекладу для моделювання сегменту дійсності, описаного автором. Крім того, вагомим фактором у моделюванні процесу перекладу постає аналіз і порівняння різних ретрансляцій часово віддаленого першотвору, що дозволяє прослідкувати вплив дискурсивних і когнітивних чинників на процес і результат перекладу.

Мета статті – обґрунтувати комплексну методіку поетапного конструювання когнітивно-дискурсивної моделі (далі КДМ) діахронної множинності перекладів часово відда-

леного першотвору як інтерпретаційно-евристичної діяльності. Досягнення мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) застосувати методологію *дискурс-аналізу* для побудови дискурсивного модулю КДМ; 2) сконструювати когнітивний модуль КДМ шляхом використання методів когнітивної лінгвістики, зокрема методу фреймового моделювання; 3) структурувати ретрансляційний модуль КДМ з опорою на методологічний інструментарій перекладознавства.

Матеріалом дослідження слугували конотативно забарвлені одиниці оригіналу (далі ОО), виокремлені із тексту оригіналу (далі ТО) – трагедій В. Шекспіра, та їх відповідники – одиниці перекладу (далі ОП) із тексту перекладу (далі ТП) – українських ретрансляцій XIX–XXI ст.

З урахуванням міждисциплінарної природи перекладознавства, методика комплексного аналізу реконструювання *когнітивно-дискурсивної моделі діяхронної множинності перекладів* детерміновано поліпарадигмальним підходом, що поєднує, крім перекладознавчого, ще й дискурсивний і лінгвокогнітивний напрями аналізу; кожен із напрямів представлено низкою методів, методик і процедур аналізу. Як інтерпретаційно-евристична діяльність, алгоритм реконструювання когнітивно-дискурсивної моделі діяхронної множинності перекладів передбачає три етапи.

Перший етап – побудова **дискурсивного модулю** КДМ шляхом застосування методології *дискурс-аналізу*. Оскільки *дискурс-аналіз* використовують із метою виявлення соціального, психічного, культурного контексту мовлення, *дискурс-аналіз* є міждисциплінарним дослідженням. Методика *дискурс-аналізу* включає методи суміжних дисциплін, що зумовлює сегментацію дискурсивного модулю КДМ у три складники: **екстралінгвальний**, який формується у результаті **аналізу соціально-історичного контексту** ТО і ТП, а також **визначення специфіки культурно-естетичного середовища та світогляду автора і перекладачів як детермінанти їхніх творчих особистостей**; **текстовий** – у результаті характеристики літературно-стильових параметрів ТО і ТП; **лінгвальний** – у результаті аналізу ОО й ОП, тобто конотативно забарвлених вербальних засобів ТО і ТП. Моделювання кожного складника дискурсивного модулю КДМ потребує використання, крім загальнонаукових методів *індукції* і *дедукції*, *спостереження* й *опису*, *узагальнення* і *систематизації*, *класифікації* і *зіставлення*, емпірико-теоретичних методів *аналізу* й *синтезу*, також методологічних засад лінгвокультурології, літературознавства та лінгвістики [Voiko, 2022, p. 1–14].

Методологію **лінгвокультурології** застосовано для моделювання **екстралінгвального** складника: *культурно-історичний* метод – для визначення особливостей соціально-історичного, політико-ідеологічного і культурного контексту, в якому створено ТО і ТП; *зіставно-лінгвокультурологічний* метод – для характеристики культурно-естетичного середовища відповідних історичних епох, що уможливило опис і зіставне вивчення культурно-історичних умов, у яких були створені ТО і ТП; *біографічний* метод – для розкриття соціально-культурних особливостей формування творчих особистостей перекладачів.

Прикладом часово віддаленого першотвору слугує трагедія В. Шекспіра “Othello” (1604), в якій розкриваються теми пристрасті, ревності та етнічної ворожнечі, що не втрачають актуальності. Події трагедії відбуваються під час венеціансько-турецької війни (1570–1573 рр.) за контроль над островом Кіпр, який з 1489 р. належав Венеціанській республіці. У 1571 р. після тривалої облоги портове місто Фамагуста перейшло під контроль турків.

Але для більш глибокого розуміння трагедії потрібне ознайомлення не з життям Венеціанської республіки XVI ст., а з політичною та духовною атмосферою Англії кінця XVI – початку XVII ст., в якій була створена трагедія В. Шекспіра «Othello». Це був час ломки феодальних відносин і переходу до нових, капіталістичних; час загострення тих соціальних протиріч, що мали незабаром привести старий лад до краху внаслідок буржуазної революції. В царині ідеології це означало кризу гуманізму [Wrightson, 2006, p. 177]. У творчості Шекспіра – болісний поворот від життєрадісних творів раннього періоду до «великих трагедій», де змальовується безвихідь конфлікту між героєм і дійсністю, конфлікту, в основі якого лежить не випадковий збіг обставин, а зіткнення різних світів, різних світоглядних систем. Зіткнення світу героїв, що живуть за законами людяності і високої моралі, зі світом егоїзму, корисливості й жорстокості.

В українському перекладознавстві історія перекладів трагедії В. Шекспіра «Othello» охоплює три сторіччя – XIX–XXI ст. і визначається іменами відомих українських перекладачів,

діячів літератури і мистецтва. Перший опублікований переклад трагедії українською мовою був здійснений Пантелеймоном Кулішем у 1882 р. у Львові. Також трагедію «Отелло» переклали Ірина Стешенко (1986 р.) та Олександр Грязнов (2008 р.). Тобто соціально-історичні контексти, в яких були створені першотвір (трагедія В. Шекспіра) та його українські ретрансляції, зумовлюються радикально різними історичними епохами. З одного боку, елизаветинська епоха в історії Великої Британії з властивими їй соціальним розшаруванням і жорстко регламентованою ієрархією у суспільстві, з іншого, – три різні історичні періоди у розвитку суспільства в Україні: 1) друга половина XIX ст.; 2) XX ст.; 3) початок XXI ст. [Бойко, 2021, с. 270–279].

Друга половина XIX ст. в Україні – це час зародження та поширення української національної самосвідомості. У суспільному житті це був період, коли всі питання зводилися до проблеми скасування кріпосного права. Великий вплив на формування ідейних основ українського руху мали інтелектуали, які створювали літературні образи минулого, надаючи їм національних смислів. Саме в таких культурно-історичних умовах формувалася світогляд представника цього історичного періоду, яким є Пантелеймон Куліш (1819–1897 рр.).

XX ст. в Україні характеризується встановленням, а потім звільненням від радянської влади, і однією з принципових особливостей соціально-історичного розвитку України у XX ст. є визначальна роль політичного чинника. Неприйняття більшовизму, радянської влади викликали у 1920-ті рр. значну еміграцію діячів науки, літератури і мистецтва. Їхня творчість продовжувалася, але залишалася невідомою на батьківщині. 1940-і і 1970-ті рр. відмічені новими хвилями еміграції. Тому характерними для української культури є два потоки розвитку – в Україні і в діаспорі. У цей період жила і творила Ірина Стешенко (1898–1987 рр.).

Початок XXI ст. – пострадянська Україна, якій були властиві швидкі зміни в суспільстві, а сучасний хід соціально-культурних трансформацій в Україні значною мірою зумовлений її тоталітарним минулим і практиками комуністичного режиму для формування « нової людини ». Саме у XXI ст., через десятиліття після проголошення незалежності України, в умовах нової соціокультурної реальності значно підвищився статус національної культури, і особливої актуальності набули питання української історії, мови та культури. Фактор національної культури стає символом соціальних змін. Українським перекладачем цього періоду є Олександр Грязнов (1940–2021 рр.).

Методологію **літературознавства** використано для моделювання **текстового** складника: *компаративний метод* – для простеження історичної еволюції художніх форм і культурного контексту окремих літературно-мистецьких явищ в історії літератури, а також порівняння літературних стилів досліджуваних епох (класицизму, неокласицизму, необароко, модернізму, постмодернізму) як складників духовної культури, до якої тяжіє перекладач; *герменевтичний метод* та *інтерпретаційно-текстовий метод* – для висвітлення індивідуального стилю перекладача як фактору множинності інтерпретацій під час подолання інформаційної ентропії часово віддаленого ТО.

Українські перекладачі трагедії В. Шекспіра «Othello» тяжіли до таких літературних стилів: П. Куліш – до класицизму, І. Стешенко – до неокласицизму, О. Грязнов – до постмодернізму [Voiko, 2021a, p. 196–198].

Класицизм (лат. *classicus* 'зразковий') – художній напрям у західноєвропейському мистецтві та літературі, який став домінуючим у XVII ст. Його відмінною рисою вважається ідеалізація, узагальнення та гармонія, суворо розроблена система художніх норм, які повинні були обов'язково дотримуватися; прояв творчої фантазії вважався неприпустимим. У XVIII ст. в європейській літературі визначаються принципи перекладу, згідно з якими текст повинен відповідати нормам естетики класицизму, а саме мові літературного жанру. Починає розвиватися переклад, який був максимально наближений до художнього ідеалу, який би відповідав вимогам «гарного смаку». Виникають так звані «прикрашаючі переклади», з яких за допомогою певного набору мовних засобів викидають усе, що може не сподобатись читачам і додавали дещо нове, їм на догоду. Зміни вносились у сюжет, композицію, склад персонажів, тобто змінювалися як змістовні, так і формальні аспекти перекладів. У результаті зникло будь-яке авторство та стилістична своєрідність оригіналу. Загаль-

ною рисою було прагнення передати і показати характерні особливості оригіналу, перенести читача або глядача в іншу країну, епоху, підкреслити все своєрідне і незвичне, що є у тексті оригіналу.

Неокласицизм (грец. *νέος* 'новий') – неостиль у світовому мистецтві кінця XVIII – початку XIX ст., який бере за основу «класичну норму», яка передбачала досконалість форми і ясність мови, зосередженість на вічних засадах буття, орієнтацію на найкращі взірці мистецтва, створені у попередні епохи. В Україні (1960–1970 рр.) перекладацька школа неокласиків переживала певне відродження мистецтва перекладу. Переклади відзначаються суворою організацією метричної системи віршування, ретельним добором мелодійності та системи римування. Їх головна мета – сформувати мову, літературу та світогляд, що мав би у своїй основі образи, ідеї та принципи універсального для європейської культури зразка. Серед головних ознак перекладацького методу неокласиків визначаємо: жанрово-стилістичну цілісність у прочитанні, сприйнятті та відтворенні оригіналу; суб'єктивізм у відтворенні елементів культури оригіналу; обґрунтований та вмотивований традицією цільової культури вибір форми перекладу; довершеність мовної канви тексту перекладу та стрункий синтаксис; смислово компресію домінуючих компонентів змісту оригіналу у межах достеменно обґрунтованої форми вислову.

У постмодернізмі (XX ст.) як реакція на ідеї Просвітництва, розвиваються кордони між високим і масовим мистецтвом, комбінуються теми, напрями і жанри, усуваються відокремленості масової культури від елітарної, автора від глядача (читача) тощо. Український постмодернізм ознаменував новий підхід до перекладу творів – простежується відхід від усталених канонів, присутнє іронізування над класиками та гра з символами національної пам'яті. Переклади пронизані стилістичними засобами, найрізноманітнішою лексикою: від загальноприйнятих нормативних лексичних одиниць – аж до суржику, діалектних, просторічних і лайливих слів тощо.

Методологію **лінгвістики** застосовано для моделювання **лінгвального** складника: *історичний* метод – для визначення своєрідності мови часово віддаленого першотвору і мови українських ретрансляцій як знакових систем в історичній перспективі; *контекстуальний, дескриптивний, семантичний і стилістичний* аналіз – для виокремлення із трагедій В. Шекспіра **конотативно забарвлених контекстів** (далі КЗК) – текстових фрагментів, у яких висловлено завершену думку і реалізовано одиницю (або декілька одиниць) аналізу – слово або словосполучення, яке у своєму лексичному значенні реалізує будь-який компонент конотації – образність, експресивність, емотивність, оцінку або стилістичне забарвлення. Такі мовні / мовленнєві одиниці функціонують у КЗК як засоби творення метафор, образних порівнянь, епітетів, евфемізмів тощо; вони можуть належати до оцінної або емотивної лексики, демонструвати стилістичну різноманітність. Аналіз саме таких, конотативно забарвлених, текстових фрагментів надає можливість розкрити особливості індивідуально-авторського стилю В. Шекспіра, відтворення якого в українських ретрансляціях постає важким завданням для українських перекладачів XIX–XXI ст.

Для аналізу своєрідності мови часово віддаленого першотвору і мови українських ретрансляцій зупинимось на КЗК із трагедії В. Шекспіра «Othello» – репліці підступного інтригана Яго: *Ere I would say, I would drown myself for the love of a guinea-hen, I would change my humanity with a baboon.* (Дія I, Сцена 3) [Shakespeare, 1993, p. 127] – *Перш ніж би я сказав, що втоплюсь із кохання до якоїсь курки, я проміняв би своє чоловіцтво на обізянство* [Шекспір, 1882, с. 145]; *Ніж вимовити, що я втоплюся від кохання до якоїсь цесарки, я швидше помінявся б своєю людською гідністю з павіаном* [Шекспір, 1986, с. 450]; *Перш ніж я скажу, що втоплюся через якусь шльондру, я поміняюся людською гідністю з павіаном* [Шекспір, 2022].

У цьому КЗК йдеться про Дездемону, через нерозділене кохання до якої хотів втопитися Родріго. У зневажливій манері Яго дорікає Родріго за його розпачливе «Я втоплюся!». Підставою для виокремлення цього КЗК є метафоричний зсув, який відбувається у значенні *guinea-hen* 'цесарка' (свійський птах ряду курячих родини фазанових – родичі свійських курей, індиків, перепелиць) за асоціацією з розумовими здібностями птаха, що зумовлює появу переносного значення 'дурна жінка'.

Другий етап – побудова **когнітивного модулю** КДМ шляхом застосування методології когнітивної лінгвістики. *Когнітивний* аналіз спрямований на визначення стану когнітивного консонансу або дисонансу [Boiko, 2021, p. 81–84] між мисленневими процесами автора і перекладача; *зіставний* аналіз – на встановлення різного ступеню когнітивної близькості – когнітивної еквівалентності, когнітивної аналогічності або когнітивної варіантності – між ОО й ОП; методи *концептуального* аналізу і *фреймового моделювання* – на диференціацію ступеню когнітивної близькості ОО й ОП.

Когнітивна еквівалентність, когнітивна аналогія чи когнітивна варіантність ОО й ОП виявляються у їх функційній, комунікативній та прагматичній близькості. Параметри, за якими встановлюється ступінь когнітивної близькості ОО й ОП в умовах когнітивного консонансу або когнітивного дисонансу, визначаються такі: 1) ступінь збігу компонентного складу ОО й ОП, тобто можливість представити в перекладі лексичну відповідність кожному компоненту ОО; 2) ступінь паралелізму структурно-синтаксичної організації ОО й ОП, тобто наскільки тотожно ОП відтворює структурно-синтаксичну модель ОО, не змінюючи ні структури, ні порядку слів в оригіналі; 3) ступінь відповідності значень ОО й ОП, тобто можливість передачі всіх інформаційних компонентів ОО в перекладі; 4) ступінь функційно-комунікативної близькості прагматичної спрямованості ОО й ОП.

Зіставлення концептуального змісту ОО й ОП відбувається шляхом *фреймового моделювання*. У світлі фреймової семантики концептуальний зміст ОО й ОП складається з таких смислових компонентів (слотів):

- **референція (Reference)** – фактуальний аспект концептуального змісту ОО й ОП, тобто співвіднесення фактів (об'єктів, суб'єктів, явищ тощо) позамовної реальності (референтів), виражених ОО й ОП;

- **емотивність (Emotivity)** – емотивне забарвлення концептуального змісту ОО й ОП, тобто мовне (у семантиці ОО й ОП) вираження відчуттів, настроїв, переживань людини / художнього персонажу;

- **образність (Imagery)** – образний аспект концептуального змісту ОО й ОП, тобто візуальні та чуттєві уявлення, виражені ОО й ОП, які в процесі образного мислення діють як посередник між первинним образом (образом сприйняття) і наступними етапами його осмислення (розуміння);

- **оцінність (Evaluation)** – оцінний аспект концептуального змісту ОО й ОП, тобто експресивно-оцінні характеристики факту позамовної реальності (об'єкта, суб'єкта, явища, події тощо), виражені ОО й ОП; у термінах валоративної категорії оцінка може бути позитивною або негативною;

- **стилістичне забарвлення (Stylistic colouring)** – стилістичний аспект концептуального змісту ОО й ОП, тобто функційні стилі, до яких належать ОО й ОП, сфери їх застосування.

Диференціація ступеню когнітивної близькості концептуального змісту ОО й ОП здійснюється шляхом **фреймового мапування** – співвіднесенням слотів (визначених смислових компонентів) у складі сконструйованих фреймів із метою встановлення когнітивної еквівалентності, когнітивної аналогічності або когнітивної варіантності концептуального змісту ОО й ОП. Зіставлення фреймів демонструє різну ступінь когнітивної близькості ОО й ОП.

У КЗК, наведених вище, ОО *guinea-hen* уживається у метафоричному значенні 'дурна жінка' (буквальне значення: 1) additional poultry options include turkey parts, *guinea hen* and ducks, with gravy, smoked ham and other festive meat products available for pre-order and delivery to much of the East Bay through Mercato [Gove, 2022]. ОП *курка* у перекладі П. Куліша та ОП *цесарка* у перекладі І. Штененко **еквівалентно відтворюють** референтність, емотивність і образність ОО, тобто постають повними когнітивними еквівалентами [Бойко, 2021b, с. 105–110]. У перекладі О. Грязнова ОП *шльондра* належить до різко негативною вульгарної лексики, що підтверджується словниковою дефініцією: 1) *зневажл.* неохайна жінка; 2) *вульг., лайл.* повія, шлюха [Білоділ, 1970–1980].

Фрейми концептів GUINEA-HEN у першотворі та ШЛЬОНДРА у перекладі моделюються у такий спосіб, як показано на *рис. 1*.

ОП *шльондра* визначається як стилістичний когнітивний аналог [Бойко, 2021a, с. 72–77], оскільки аналогічно відтворює референтність, емотивність і образність ОО, але належить до іншого стилістичного регістру.

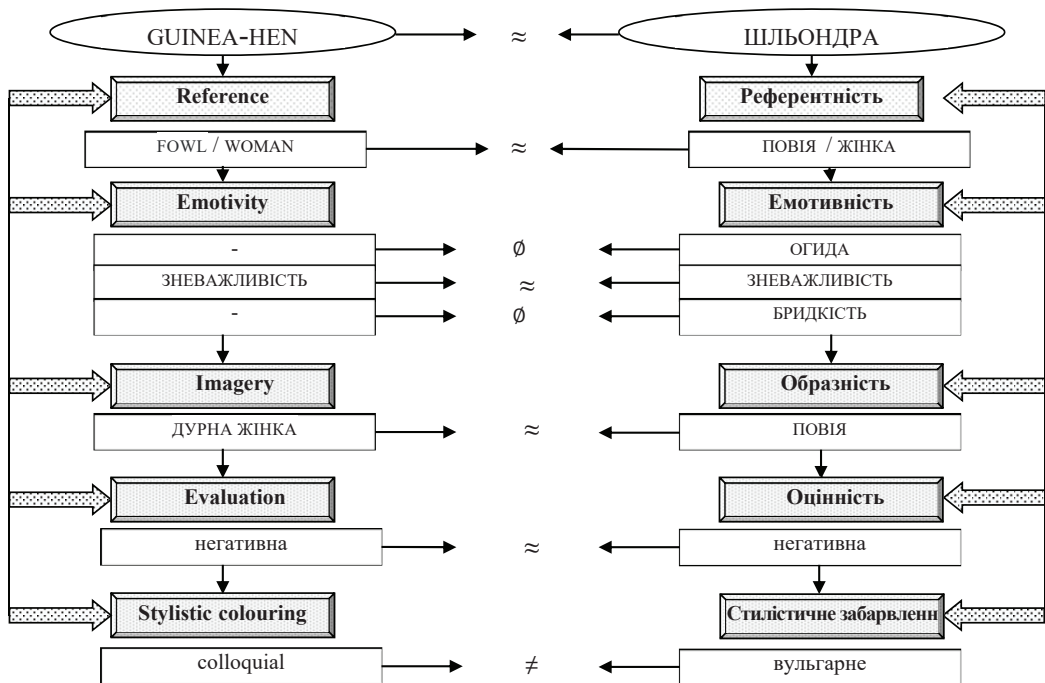

Рис. 1. Фреймове моделювання концептуального змісту одиниці оригіналу і стилістичного когнітивного аналогу

Наведений вище приклад демонструє, що перекладач, вступаючи в когнітивний консонанс з автором оригіналу, по-своєму інтерпретує оригінальний текст і навіть у стані когнітивного консонансу (як у проаналізованому вище перекладі О. Грязнова) може додавати нові значення, щоб змусити читачів шукати додаткові сенси.

Третій етап – побудова **ретрансляційного модулю** КДМ шляхом застосування методології перекладознавства. Методи *контрастивно-перекладацького* та *трансформаційного* аналізу задіяні для розкриття впливу когнітивного консонансу та когнітивного дисонансу між мисленнєвими процесами автора і перекладачів на вибір ефективних перекладацьких стратегій (модернізації / історизації та доместикації / форенизації) і перекладацьких тактик (репродуктивних та адаптивних) для адекватного відтворення ОО засобами ОП у ретрансляціях [Voiko, 2021b, p. 33–39].

У КЗК із аналізованих ТП для відтворення смислових компонентів – референтності, емотивності, образності, оцінки й стилістичної тональності – перекладачі використовують різні репродуктивні тактики: *додавання* та *генералізацію* значення слова *guinea-hen* – *якась курка* за принципом функційної точності перекладу, тобто передачі духу, а не букви оригіналу (додавання наближує переклад до бажаного образу оригінала: «якась курка» = «якась дурепа») застосовує П. Куліш, представник класицизму ХІХ ст.; *додавання* та *калькування* ОО *guinea-hen* реалізовано в ОП *якоїсь цесарки*, однак частково образ компенсується через асоціацію з евфемізмом «курка» на позначення «дурна жінка» (тим не менш, у слові не відчувається бажаного відтінку зневажливості) у перекладі І. Стешенко, представниці неокласицизму; *модуляцію* та *додавання* зневажливого «якоїсь» застосовує представник постмодернізму О. Грязнов (*якусь шльондру* ‘неохайна жінка; повія, шлюха’).

Отже, поєднання трьох модулів – дискурсивного, когнітивного і ретрансляційного, сконструйованих на кожному етапі дослідження, уможливує побудову **когнітивно-дискурсивної моделі** діахронної множинності перекладів часово віддаленого першотвору, що сприяє глибшому осмисленню художнього тексту і розумінню ступеню повноти репрезентації світогляду автора в перекладі.

Таким чином, залучення методів дискурс-аналізу, лінгвокогнітивного моделювання та перекладознавчого аналізу уможливило комплексне вивчення низки проблем, зокрема, вироблення критеріїв адекватності перекладу, розкриття причин перешкод на шляху досягнення адекватного перекладу та визначення шляхів їх максимального зменшення та / або усунення в процесі перекладу, шляхом побудови когнітивно-дискурсивної моделі діахронної множинності перекладів часово віддаленого першотвору, що дозволяє відстежувати ті явища, що впливають на процес і результат перекладу.

Список використаних джерел

- Бойко, Я.В. (2021). Діахронна множинність перекладів у ракурсі творчого потенціалу цільової культури (на матеріалі українських ретрансляцій трагедій В. Шекспіра). *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Філологічні науки» / Visnyk Universitetu imeni Alfreda Nobelya. Seriya: Filologichni Nauki*, 1, 21, 270-279. DOI:10.32342/2523-4463-2021-1-21-28.
- Бойко, Я.В. (2021a). Когнітивний консонанс як фактор когнітивної аналогічності оригіналу і перекладу з позицій фреймової семантики (на матеріалі українських ретрансляцій творів У. Шекспіра). *Закарпатські філологічні студії*, 20, 2, 72-77. DOI: 10.32782/tps2663-4880/2021.20.2.14.
- Бойко, Я.В. (2021b). Когнітивний консонанс як фактор когнітивної еквівалентності ретрансляцій часово віддаленого першотвору. *Академічні студії. Серія «Гуманітарні науки»*, 3, 105-110. DOI: 10.52726/as.humanities/2021.3.15.
- Бойко, Я.В. (2021c). Когнітивно-дискурсивні моделі перекладу. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*, 7, 345, 136-146. DOI: 10.12958/2227-2844-2021-7(345)-135-144.
- Білоділ, І.К., Ред. (1970-1980) *Словник української мови: Академічний тлумачний словник у 11 т.* Київ: Наукова думка.
- Шекспір, В. (2022). *Отелло* / пер. О. Грязнова. Відновлено з <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=9056>
- Шекспір, В. (1882). *Отелло* / пер. П. Куліш. Львів.: Друкарня Товариства імені Шевченко.
- Шекспір, В. (1986). *Отелло* / пер. І. Стешенко. Київ: Дніпро.
- Boiko, Y.V. (2021). Cognitive Dissonance in the Light of Plurality in Translation. M. Holdensblat (Ed.), *Theoretical and empirical scientific research: concept and trends: Collection of scientific papers «ЛОГОС» with Proceedings of the III International Scientific and Practical Conference. Oxford, December 10, 2021 (Vol. 2, pp. 81-84)*. Oxford - Vinnytsia: P.C. Publishing House & European Scientific Platform. DOI: 10.36074/logos-10.12.2021.v2.23.
- Boiko, Y. (2021a). Diachronic Plurality of Ukrainian Retranslations of Shakespeare's Tragedies in the Light of Translation Style. *The XV International Science Conference «Modern approaches to the introduction of science into practice»*. May 24–26, 2021, San Francisco, USA (pp. 196-198).
- Boiko, Ya.V. (2021b). General Strategies of Chronologically Distant Ukrainian Retranslations of Shakespeare's Plays. *Sciences of Europe*, 85, 3, 33-39.
- Boiko, Y., Nikonova, V. (2021). Cognitive Model of the Tragic in Ukrainian Retranslations of Shakespeare's Plays. *Journal of Language and Linguistic Studies*, 17, Special Issue 2, 1034-1052.
- Boiko, Y. (2022). Interpretation Module in the Framework of the Cognitive-Discursive Model of Diachronic Plurality in Translation of Shakespeare's Plays. *Topics in Linguistics*, 23, 1, 1-14.
- Farahzad, F. (2022). *Plurality in Translation*. Retrieved from <https://files.eric.ed.gov/full-text/ED429449.pdf>
- Gürçağlar, S.T. (2008). Retranslation. M. Baker, K. Malmkjær (Eds.), *Routledge Encyclopedia of Translation Studies* (pp. 232–236). London – New York: Routledge.
- Gove Philip B. (2022). *New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language*. Danbury: Lexicon Publications Inc. Retrieved from <https://www.merriam-webster.com/dictionary/worthy>.
- Kaiser, R. (2002). The Dynamics of Retranslation: Two Stories. *Translation Review*, 63, 84-85.
- Koskinen, K., Paloposki O. (2003). Retranslations in the Age of Digital Reproduction. *Cadernos de Tradução*, 1, 11, 19-38.

Ortega y Gasset, J. (2004). The Misery and the Splendor of Translation. L. Venuti (Ed.), *The Translation Studies Reader* (pp. 49-63). London & New York: Routledge.

Shakespeare, W. (1993). *The Tragedy of Othello, the Moor of Venice*. New York: Washington Square Press.

Wrightson, K. (2006). Mutualities and Obligations: Changing Social Relationships in Early Modern England. *Proceedings of the British Academy*, 139, 157-194.

Xiao, K., Muñoz Martín, R. (2020). Cognitive Translation Studies: Models and Methods at the Cutting Edge. *Linguistica Antverpiensia. New Series – Themes in Translation Studies*, 19. Retrieved from <https://lans-tts.uantwerpen.be/index.php/LANS-TTS/article/view/593/522>

CONSTRUCTION OF COGNITIVE-DISCURSIVE MODEL OF DIACHRONIC PLURALITY IN TRANSLATION AS INTERPRETATIVE-HEURISTIC ACTIVITY

Yana V. Boiko, Dnipro University of Technology (Ukraine)

e-mail: yana.boiko.85@gmail.com

DOI: 10.32342/2523-4463-2022-2-24-21

Key words: *diachronic plurality in translation, chronologically distant original work, cognitive-discursive model, discursive module, cognitive module, retranslation module.*

Cognitive-discursive modelling is an effective research methodology since, in the translation process, the translator himself uses target language means to model the reality described by the author. Also, an important factor in the translation process modelling is the analysis and comparison of chronologically distant original work's various retranslations, which allows us to follow the influence of discursive and cognitive factors on the process and result of translation.

The purpose of the article is to justify the complex *methodology* of cognitive-discursive model construction (hereinafter the CDM) of the diachronic plurality in chronologically distant original work translations as an interpretive and heuristic activity. The tasks of the research are the following: to construct the CDM discursive module; to construct the CDM cognitive module; to structure the CDM retranslation module.

The material of the study is connotative original units, chosen from chronologically distant original text – W. Shakespeare's tragedy *Othello* (1604) – and their equivalents in Ukrainian diachronic retranslations performed by P. Kulish (1819–1897), I. Steshenko (1898–1987), and O. Gryznov (1940–2021).

Taking into account translation studies interdisciplinary nature, the methodology of the CDM complex construction procedure is determined by a polyparadigmatic approach that combines discursive, linguistic, cognitive, and translation directions of analysis. Each of these directions is represented by a number of methods, techniques and analysis procedures.

As an interpretive-heuristic activity, the CDM construction algorithm involves three stages: the construction of *the CDM discursive module* by applying discourse analysis methodology, which involves the segmentation of the discursive module into three components: extralingual, textual and lingual; construction of *the CDM cognitive module* by applying cognitive linguistics methodology, in particular the method of frame mapping, as well as the application of cognitive analysis, comparative analysis, conceptual analysis and frame modelling; construction of *the CDM retranslation module* by applying the methodology of translation studies, in particular contrastive-translational analysis and transformational analysis.

Conclusion. The combination of discursive, cognitive and retranslation modules contributes to a deeper understanding of the artistic text and the degree of the author's worldview representation in the translation. The CDM construction of the diachronic plurality of chronologically distant original work translations makes it possible to study a number of problems comprehensively, namely: developing criteria for translation adequacy, revealing the causes of obstacles on the way to achieve an adequate translation, and determining ways of their maximum reduction and/or elimination in the translation process.

References

Bilodid, I.K. (1970 – 1980). *Slovník ukrains'koi movy: Akademichnyj tlumachnyj slovník u 11 t.* [Dictionary of the Ukrainian Language: Academic Explanatory Dictionary]. Kyiv, Naukova dumka Publ. Available at: <http://sum.in.ua/> (Accessed 10 August 2022)

Boiko, Ya.V. (2021). *Diakhronna mnozhynnist' perekladiv u rakursi tvorchoho potentsialu tsil'ovoi kul'tury (na materialy ukrains'kykh retransliatsij trahedij U. Shekspira)* [Diachronic Translation Plurality in

the Perspective of the Creative Potential of the Target Culture (case study of Ukrainian retranslations of W. Shakespeare's tragedies)]. *Visnyk Universitetu imeni Alfreda Nobelya. Seriya: Filologicni Nauki* [Alfred Nobel University Journal of Philology], vol. 1, issue 21, pp. 270-279. DOI:10.32342/2523-4463-2021-1-21-28.

Boiko, Ya.V. (2021a) *Kohnityvnyj konsonans iak faktor kohnityvnoi analogichnosti oryinalu i perekladu z pozytyj frejmovoi semantyky (na materialii ukrains'kykh retransliatsij tvoriv U. Shekspira)* [Cognitive Consonance as a Factor of Cognitive Analogy of the Original and Translation in the Light of Frame Semantics (case study of Ukrainian retranslations of Shakespeare's plays)]. *Zakarpatski filologichni studii* [Transcarpathian Philological Studies], vol. 2, issue 20, pp. 72-77. DOI: 10.32782/tps2663-4880/2021.20.2.14.

Boiko, Ya.V. (2021b) *Kohnityvnyj konsonans iak faktor kohnityvnoi ekvivalentnosti retransliatsij chasovo viddalenooho pershotvoru* [Cognitive Consonance as a Factor of Cognitive Equivalence of Chronologically Distant Retranslations]. *Akademichni studii. Seriya "Humanitarni nauky"* [Academic Studies. Series Humanities], vol. 3, pp. 105-110. DOI: 10.52726/as.humanities/2021.3.15.

Boiko, Ya.V. (2021c) *Kohnityvno-dyskursyvni modeli perekladu* [Cognitive-Discursive Models of Translation]. *Visnyk Luhanskogo Nacionalnogo universitetu imeni Tarasa Shevcenka* [Bulletin of Luhansk Taras Shevchenko National University], vol. 7, issue 345, pp. 136-146. DOI: 10.12958/2227-2844-2021-7(345)-135-144.

Boiko, Y.V. (2021). Cognitive Dissonance in the Light of Plurality in Translation. In M. Holdenblat (ed.). *Theoretical and empirical scientific research: concept and trends: Collection of scientific papers «ΛΟΓΟΣ» with Proceedings of the 3d International Scientific and Practical Conference (Vol. 2)*, Oxford, December 10, 2021. Oxford & Vinnytsia, P.C. Publishing House & European Scientific Platform, pp. 81-84 DOI: 10.36074/logos-10.12.2021.v2.23.

Boiko, Y. (2021a). Diachronic Plurality of Ukrainian Retranslations of Shakespeare's Tragedies in the Light of Translation Style. *The 15th International Science Conference "Modern approaches to the introduction of science into practice"*. May 24-26, 2021. San Francisco, USA, pp. 196-198.

Boiko, Ya. V. (2021b). General Strategies of Chronologically Distant Ukrainian Retranslations of Shakespeare's Plays. *Sciences of Europe*, vol. 85, issue 3, pp. 33-39.

Boiko, Y., Nikonova, V. (2021). Cognitive Model of the Tragic in Ukrainian Retranslations of Shakespeare's Plays. *Journal of Language and Linguistic Studies*, vol. 17, Special Issue 2, pp. 1034-1052.

Boiko, Y. (2022). Interpretation Module in the Framework of the Cognitive-Discursive Model of Diachronic Plurality in Translation of Shakespeare's Plays. *Topics in Linguistics*, vol. 23, issue 1, pp. 1-14.

Farahzad, F. (2022). Plurality in Translation. Available at: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED429449.pdf> (Accessed 10 August 2022)

Gürçağlar, S.T. (2008). Retranslation. In M. Baker, K. Malmkjær (eds.). *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London & New York, Routledge, pp. 232-236.

Gove Philip, B. (2022). *New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language*. Danbury, Lexicon Publications Inc. Available at: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/worthy> (Accessed 10 August 2022).

Kaiser, R. (2002). The Dynamics of Retranslation: Two Stories. *Translation Review*, vol. 63, pp. 84-85.

Koskinen, K., Paloposki, O. (2003). Retranslations in the Age of Digital Reproduction. *Cadernos de Tradução*, vol. 1, issue 11, pp. 19-38.

Ortega y Gasset, J. (2004). The Misery and the Splendor of Translation. In L. Venuti (ed.). *The Translation Studies Reader*. London & New York, Routledge, pp. 49-63.

Shakespeare, W. (1993). *The Tragedy of Othello, the Moor of Venice*. New York, Washington Square Press, 314 p.

Shakespeare, W. (2022). *Otello* [Othello]. O. Hriaznov (transl.). Available at: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=9056> (Accessed 10 August 2022).

Shakespeare, W. (1882). *Otello* [Othello]. P. Kulish (transl.). Lviv, Drukarnia Tovarystva imeni Shevchenko Publ., 418 p.

Shakespeare, W. (1986). *Otello* [Othello]. I. Steshenko (transl.). Kyiv, Dnipro Publ., 696 p.

Wrightson, K. (2006). Mutualities and Obligations: Changing Social Relationships in Early Modern England. *Proceedings of the British Academy*, vol. 139, pp. 157-194.

Xiao, K., Muñoz Martín, R. (2020). Cognitive Translation Studies: Models and Methods at the Cutting Edge. *Linguistica Antverpiensia. New Series – Themes in Translation Studies*, 19. Available at: <https://lans-tts.uantwerpen.be/index.php/LANS-TTS/article/view/593/522> (Accessed 10 August 2022).

Одержано 27.09.2022.